

Understanding the gender dimension of low fertility: employment and childbearing in Europe

Ankica Šobot ¹

¹ Demographic Research Centre,
Institute of Social Sciences Bel-
grade, Serbia

Correspondence

Ankica Šobot, Demographic Re-
search Centre, Institute of Social
Sciences, Kraljice Natalije 45,
11000 Belgrade, Serbia.

Email:

ankica.sobot@gmail.com

Extended abstract

In this text, the gender dimension of low fertility is considered on the basis of the relevant literature and statistical data regarding the impact of employment on reproductive behaviour in postmodern societies. A review of fertility rates and employment rates of women with young children from 2010 onwards leads to several interesting observations. For example, during the period of study, the birth rate in Hungary increased, while it decreased in Finland by 0.4 children per woman. The most stable and relatively high fertility rates are observed in France and Sweden. At the same time, the employment rate of women with children aged three to five grew in Hungary, but the employment rate of those with children under the age of three was extremely low. In countries with higher fertility, the lowest employment rates for women with children under the age of three are in Finland and France, but they are about four times higher than the rate in Hungary. During the observed period, the employment of mothers remained stable at a relatively high level in Sweden, Norway, and the Netherlands, without differences in female employment according to the age of their children. The fertility rates in these countries are relatively high.

The results of empirical research in European countries suggest that the gender dimension of low fertility cannot be understood outside the specific social context, nor without considering the conditions at the micro level. Central to this consideration is the link between low fertility and women's employment, as raising children is still gender-specific to an extent. However, men can participate in parenthood not only in terms of their reproductive behaviour, but also their right to participate in raising children. In addition, this text identifies negative perceptions of employment that refer to the modalities of work-life balance and the uncertainty regarding female and male employment. Both aspects produce certain effects on the socioeconomic position of the family, which can influence decisions relating to parenthood and the number of children the parents would like to have. In terms of taking action on low birth rates, it could be concluded that endangering families' economic status and reproducing patriarchal gender regimes are not favourable outcomes. This article provides a framework for more concrete research into these issues in Serbian society.

KEY WORDS:

low fertility, gender roles, women's employment, fatherhood, uncertainty

Razumevanje rodne dimenzije niskog fertiliteta: zaposlenost i rađanje u Evropi

Sažetak

Razmatranje u ovom tekstu bazirano je na statističkim podacima i relevantnoj literaturi koji se tiču uticaja zaposlenosti na reproduktivno ponašanje u postindustrijskim društvima. Pored veze između niskog fertiliteta i zaposlenosti žena, rodna dimenzija podrazumeva i angažovanje očeva u podizanju male dece, kao i negativne implikacije zaposlenosti oba roditelja. U tekstu je dat pregled stopa rađanja i stopa zaposlenosti žena koje imaju malu decu u nekoliko evropskih država. Tokom druge decenije 21. veka uočene su određene osobenosti i u fertilitetu i u zaposlenosti žena prema uzrastu dece, kako u državama sa vrlo niskim fertilitetom, tako i u onima koje su do nedavno imale relativno visoke stope rađanja. U literaturi je istaknuta diferenciranost u pogledu uključenosti muškaraca u roditeljstvo, ne samo između država različitog nivoa fertiliteta, već i među državama koje imaju relativno visoke stope rađanja. Demografski efekat ovog pitanja potrebno je dublje ispitati, ali ono ne može da se zanemari ni sa stanovišta mogućeg pozitivnog uticaja na zaposlenost žena, niti kao pravo muškaraca da učestvuju u podizanju dece. Konflikt posao–porodica, kao i neizvesnost koja se tiče posla i položaja zaposlenih, predstavljaju negativan okvir reproduktivnog ponašanja, a njihov uticaj je povezan sa socioprofesionalnim karakteristikama i uslovima na mikro nivou.

Ključne reči:

nizak fertilitet, rodne uloge, zaposlenost žene, očinstvo, neizvesnost

1 UVOD

Tokom poslednje dve decenije *Teorija druge demografske tranzicije* doživela je određenu reinterpretaciju, izazvanu potrebom da se objasni diferenciranost niskog fertiliteta u postindustrijskim društvima. Niske reproduktivne norme su determinisane nizom raznovrsnih faktora, a njihovi uticaji su određeni osobenostima ekonomskog i društvenog razvoja, kulturnim normama, institucionalnim okvirima i političkim odgovorima na fenomen nedovoljnog rađanja (Lesthaeghe i Neels 2002; Surkyn i Lesthaeghe 2004; Kohler, Billari i Ortega 2006; Neyer 2006; Gauthier i Philipov 2008; Lesthaeghe 2010; Philipov, Liefbroer i Klobas 2015). Iskristalisana su dva ključna momenta reproduktivnog ponašanja u savremenim društvima. To su odlaganje rađanja, intenzivan proces posredovan socioekonomskim i institucionalnim karakteristikama društvenog okruženja (Kohler, Billari i Ortega 2006) i proces odlučivanja o rađanju čiji konačni ishod ne mora da bude očekivan, usled uticaja pojedinih okolnosti koje mogu promeniti prvobitne namere u pogledu broja dece (Testa i dr. 2011; Philipov, Liefbroer i Klobas 2015).

Unutar složenog determinističkog spleta, rodne uloge predstavljaju bitan segment fertilitetnih obrazaca (Oppenheim Mason i Jensen 1995; Vikat 2004; Oláh i Fraczak 2004; Kreyenfeld 2004; McDonald 2006; Pailhé 2009; Neyer i Rieck 2009), što vodi ka tome da se reproduktivno ponašanje u razvijenim državama ne može razumeti bez razmatranja rodne dimenzije niskog fertiliteta. Pored toga, takav pristup je potreban i zbog važnosti fenomena rodne ravnopravnosti za savremena demokratska društva. U nizu pitanja koja se tiču uspostavljanja egalitarnijih rodnih režima nalaze se i ona koja se odnose na podsticanje i omogućavanje

zaposlenosti žena, njihovo ekonomsko ojačavanje, ublažavanje rodnih razlika u stopama i strukturi zaposlenosti, podsticanje i stvaranje uslova da žene obavljaju menadžerske poslove i imaju upravljačke funkcije, da karijerno napreduju, da budu aktivne u političkom životu (European Commission 2005; European Commission 2008; ILO 2009; European Commission 2012). Savremeni fertilitetni obrazac se formira u uslovima jasne okrenutosti evropskih država ka unapređivanju društvenog položaja žena, pa je i iz tog razloga potrebno razumeti determinističku osnovu niskog fertiliteta sa stanovišta rodni osobenosti i rodnog odnosa.

Prva istraživanja rodne dimenzije reproduktivnog ponašanja u Srbiji utemeljena su na teorijskom okviru kojim je u centar ispitivanja postavljena veza između niskog fertiliteta i iskustva roditeljstva (Blagojević 1991, 1997). Rezultati istraživanja pokazuju kako konflikt između zaposlenosti i porodičnih obaveza majki negativno utiče na odluke o rađanju. Takva iskustva mogu dovesti do odustajanja od željenog broja dece, i to ne samo u slučaju visokoobrazovanih žena. Fertilitetni obrazac u Srbiji početkom 21. veka uspostavlja se unutar rodnog režima koji se ne odlikuje suštinski drugačijim obrascem podele rodni uloga, u odnosu na onaj iz 90-ih. Istraživanje rodnog režima u Srbiji pokazalo je da su promene vidljivije kod visokoobrazovanih žena i da se pre svega odlikuju većom učestalošću zajedničkog obavljanja pojedinih roditeljskih aktivnosti, ali da i dalje postoji jasna razlika manifestovana primerima kada muškarci u većoj meri utiču na obezbeđivanje porodičnog budžeta, dok žene u plaćenim poslovima dnevno provode u proseku jedan sat manje, mada rade više od muškaraca kada se u obzir uzme vreme za poslove unutar domaćinstva. Međutim, rezultati govore i o tome da između muškaraca i

žena u Srbiji ne postoji suštinska razlika kada je reč o odnosu prema poslu. I jedni i drugi zaposlenost doživljavaju pozitivno, i to prevashodno kao sredstvo sticanja ekonomske samostalnosti i izvor sredstava za život. Profesionalna karijera im je veoma važna i uživaju u svom poslu, a u slučaju da imaju dovoljno novca, žene bi se ponašale poput muškaraca pa većina ne bi napustila posao (Blagojević Hjuson 2013).

Ipak, jedno drugo istraživanje pokazalo je da su pozitivan odnos prema zaposlenosti žena i stav da bavljenje profesijom ne znači zanemarivanje porodice, nešto izraženiji među ženama nego muškarcima (Ignjatović i dr. 2011). Takođe, uočava se da kod žena u izvesnoj meri dolazi do promena u prihvatanju muškog autoriteta (Bobić 2017), a to bi moglo voditi ka jačanju afirmativnog odnosa prema njihovoj zaposlenosti. Međutim, iz perspektive feminističkog diskursa ukazuje se na odvijanje konzervativnih procesa unutar srpskog društva kada je reč o porodici i o položaju žena u njoj. Oni se vide kao posledica pogoršanja ekonomskih uslova, kao odraz nepovoljne obrazovne strukture stanovništva, ali i prevladavajućih odlika političke kulture (Sekulić 2017). Pored toga, i rezultati istraživanja o muškarcima u Srbiji govore o nepovoljnostima njihovog položaja i podvlače neophodnost promena rodnog režima, ukazujući na karakteristike razvoja srpskog društva tokom poslednje dve decenije kao na ključne barijere za prihvatanje i širenje egalitarnijeg rodnog odnosa u privatnoj sferi (Hughson 2017, 2018).

Imajući u vidu pokazatelje fertiliteta u Srbiji, može se reći da dominantan obrazac podele rodni uloga i karakteristike rodnog odnosa nisu povoljan okvir reproduktivnog ponašanja. Rašević (2015) ističe da će, nakon dugog perioda održavanja kumulativnog fertiliteta na

nivou od oko 1,8 deteta po ženi, završni fertilitet generacija žena koje su početkom dvehiljaditih ušle u optimalni reproduktivni period iznositi 1,55 deteta po ženi. Aktuelna *Strategija podsticanja rađanja*¹ je predvidela da ciljna vrednost SUF krajem treće decenije 21. veka (1,85) poraste za skoro četvrtinu u odnosu na njen prosek u periodu 2014–2019. godine (1,5). To jeste veoma optimističan cilj, ali nije bez empirijske zasnovanosti s obzirom na evropski kontekst. Kreatori ovog dokumenta prepoznali su važnost rodnog aspekta i on je ugrađen u definisane mere.

Cilj ovog teksta jeste da doprinese razumevanju rodne dimenzije niskog fertiliteta izdvajanjem tri pitanja. Prvo je veza između zaposlenosti žena i rađanja, drugo – uključivanje očeva u podizanje male dece, a treće se tiče negativnih implikacija zaposlenosti na odluke o ulasku u roditeljstvo i o broju dece. Polazi se od stava da zaposlenost žene, kao jedan od ključnih segmenata rodne ravnopravnosti, predstavlja neizbežan aspekt sagledavanja reproduktivnog ponašanja u razvijenim demokratskim društvima. U tekstu se daje pregled stopa rađanja i stopa zaposlenosti žena koje imaju decu uzrasta do pet godina, u selektovanim evropskim državama, za period koji obuhvata veći deo druge decenije 21. veka. Druga dva pitanja razmatraju se prevashodno kroz interpretaciju relevantne literature, koja sadrži rezultate empirijskih istraživanja u pojedinim evropskim državama. Diskutovanje izdvojenih pitanja pruža uvid u kompleksnost rodne dimenzije savremenog fertilitetnog obrasca, imajući u vidu razlike između evropskih država u stopama fertiliteta i u rodnim režimima.

¹ U Srbiji je 2018. godine doneta Strategija podsticanja rađanja, utemeljena na najnovijim naučnim saznanjima. <https://www.mdpp.gov.rs/doc/strategije/Strategija-podsticanja-radjanja-2018.pdf>

2 ZAPOSLENOST ŽENA I FERTILITET

Uticaj zaposlenosti žena na stope rađanja jeste jedno od krucijalnih pitanja odvijanja tranzicije fertiliteta tokom druge polovine 20. veka. Promene u obrazovanju i u ekonomskoj aktivnosti žena podstakle su i promenu uloge žene u društvu. Ovi procesi se nisu odvijali jednoobrazno niti istim intenzitetom i tempom, ali su uobličavali reproduktivno ponašanje i porodicu u industrijskom društvu (Oppenheim i Jensen 1995). Nakon pada stopa rađanja, od sredine 80-ih, usledio je zaokret, uočen na makro nivou, manifestovan kroz pozitivnu vezu između fertiliteta i zaposlenosti (Engelhardt i Prskawetz 2009; Engelhardt 2011; Pailhé 2009). Na stepenu društvenog razvoja koji su dostigle najrazvijenije evropske države, zaposlenost žene prestaje da bude faktor koji produbljuje problem nedovoljnog rađanja, ukoliko je uspostavljen adekvatan institucionalni okvir (Thévenon 2008). Danska, država sa relativno visokim stopama rađanja, jeste primer kako dobro pozicioniranje žena na tržištu rada, izvesnost posla i zadovoljavajuća zarada predstavljaju podsticajne faktore odluke o rađanju prvog deteta (Andersson, Kreyenfeld i Mika 2014).

Putem korelacione analize stopa ekonomske aktivnosti žena i stopa fertiliteta za period od 1960. do 2005, kojom je obuhvaćeno 16 država zapadne, severne, južne i centralne Evrope, utvrđeno je da su zaokretu od negativne ka pozitivnoj vezi doprineli porast zaposlenosti žena s nepotpunim radnim vremenom, porast udela visokoobrazovanih žena i širenje javnih servisa za brigu o deci (Engelhardt 2011). Istraživanje je pokazalo da su ovi faktori delovali u smeru pospešivanja ekonomske aktivnosti ženske populacije i da je njihova sve veća raširenost doprinela tome da, u određenim demografskim i društvenim okvirima, porast učešća ženske radne snage na

tržištu rada nema negativan uticaj na stope fertiliteta.

Pozitivan uticaj zaposlenosti žena na fertilitet je rezultat politika koje se prilagođavaju savremenim tendencijama u sferi rodnog odnosa, zapošljavanja i dobre institucionalne utemeljenosti mera (Neyer 2006; Andersson i Scott 2007). Različitost pristupa i definisanje politika koje se tiču i zaposlenosti žena i fertiliteta rezultirali su diferenciranim nivoom rađanja, grupišući evropske države na one sa relativno visokim stopama fertiliteta i na one sa vrlo niskim stopama. Na temelju ovih saznanja, i u našoj demografskoj literaturi istaknuta je važnost veze između zaposlenosti žena i savremenog fertilitetnog obrasca, kao i njena specifičnost s obzirom na sociokulturološki kontekst, pružajući okvir i smernice za unapređivanje odgovora na fenomen nedovoljnog rađanja u Srbiji (Šobot 2014a, 2019).

2.1 PREGLED STOPA RAĐANJA I STOPA ZAPOSLENOSTI MAJKI MALE DECE

Pregled statističkih pokazatelja obuhvata drugu deceniju 21. veka, a odnosi se na izabrane evropske države koje tradicionalno pripadaju onima sa relativno visokim, kao i na one sa vrlo niskim fertilitetom. Takav pristup omogućava njihovo poređenje u pogledu oba posmatrana pokazatelja, ali i sagledavanje mogućih različitosti u okviru jedne ili druge grupe država. Kada je reč o državama koje su, u evropskom okviru, donedavno imale relativno visok fertilitet, zanima nas da li su stope rađanja i dalje na tom nivou i šta se dešavalo sa stopama zaposlenosti žena. U slučaju država sa nižim fertilitetom, interesuje nas da li je zabeležen porast fertiliteta u posmatranom periodu i šta se istovremeno dešavalo sa stopama zaposlenosti majki. Imajući u vidu specifičnosti

Tabela 1 Stope ukupnog fertiliteta – izabrane evropske države, 2010–2019.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Austrija	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Nemačka	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5
Mađarska	1,2	1,2	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6
Italija	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3
Portugalija	1,4	1,4	1,3	1,2	1,2	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4
Španija	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2
Danska	1,9	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,7	1,7
Finska	1,9	1,8	1,8	1,8	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4
Francuska	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9
Holandija	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6
Norveška	2,0	1,9	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5
Švedska	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,7

Izvor: UNECE Statistical Database (2021a)

angažovanja roditelja s obzirom na uzrast dece, zasebno se posmatra zaposlenost žena koje imaju decu uzrasta do tri godine i zaposlenost onih koje imaju decu starosti od tri do pet godina.

Stopa ukupnog fertiliteta (SUF) je u periodu 2010–2019. u pojedinim državama doživela blaži porast, a u pojedinim pad (tabela 1). Među onima sa vrlo niskom SUF izdvaja se Mađarska, u kojoj je nivo rađanja 2010. godine bio najniži (1,2 deteta po ženi), da bi nakon izraženijeg porasta nego u drugim državama, 2019. godine SUF bila veća za 0,4 deteta po ženi. U Nemačkoj je došlo do porasta SUF za 0,2, a u Austriji za 0,1 dete po ženi. Nasuprot tome, u Italiji i u Španiji blagi pad SUF (za 0,2) značio je još niži fertilitet na kraju posmatranog perioda. U Portugaliji je, nakon dostizanja vrlo niske SUF (od 1,2) sredinom perioda, usledio blaži porast koji je rezultirao povratkom na nivo od 1,4, zabeležen 2010. U državama koje pripadaju grupi sa relativno visokom SUF uočena je tendencija njenog pada. U Finskoj i u Norveškoj za 0,5, u Švedskoj za 0,3, a u Holandiji za 0,2. Za razliku od njih,

u Francuskoj je SUF relativno stabilna i beleži najvišu vrednost od svih država (od 2,0 do 1,9).

Kada je reč o stopama zaposlenosti, u pojedinim državama gotovo da ne postoji razlika između žena s obzirom na uzrast dece, dok je u nekim državama ta razlika značajna. Specifičnosti u pogledu nivoa zaposlenosti žena prema uzrastu dece, postoje i u državama sa vrlo niskom SUF, kao i u onima sa relativno visokom.

U slučaju zaposlenosti žena koje imaju decu uzrasta do tri godine, među državama sa vrlo niskim fertilitetom najupečatljivije su izrazito niske stope u Mađarskoj (između 12,4% i 17,9%). One su skoro pet do šest puta manje nego u Portugaliji, gde su zabeležene visoke stope zaposlenosti, koje su veće nego u Holandiji, Norveškoj i Švedskoj (tabela 2). U poređenju sa njima, u Francuskoj je zaposlenost niža za oko dvanaest do devetnaest procentnih poena, a u Finskoj za blizu trideset procentnih poena.

U slučaju zaposlenosti žena koje imaju decu uzrasta od tri do pet godina, dobija se nešto drugačija slika (tabela

3). Među državama sa vrlo niskim fertilitetom, stope zaposlenosti su niže nego u većini onih iz grupe koje imaju viši fertilitet. Ipak, vidljive su određene specifičnosti na obe strane. U grupi država sa kontinuirano vrlo niskim fertilitetom, zaposlenost je najniža u Italiji (od 54,3% do 57,1%). Portugalija se i u ovom slučaju izdvaja najvećim stopama zaposlenosti, i od 2015. godine one

prelaze 80%, da bi u 2019. dostigle i bližu 90%. U grupi država koje su donedavno imale kontinuirano relativno visok fertilitet, Finska, Norveška i Švedska su države sa najvišim stopama zaposlenosti (od oko 80% do gotovo 85%). U Holandiji je zaposlenost nešto niža i kreće se od oko 75% do gotovo 80%. U Francuskoj je još niža i od 2012. beleži se pad stopa za nekoliko procentnih poena

Tabela 2 Stopa zaposlenosti žena starosti od 25 do 49 godina koje imaju decu mlađu od tri godine, 2010–2019.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Austrija	63,5	65,8	69,2	68,1	67,2	69,0	69,9	69,0	68,3	70,2
Nemačka	48,0	54,1	54,2	54,5	56,6	57,1	57,3	57,4	57,8	58,3
Mađarska	12,4	12,4	14,0	12,8	14,8	14,8	14,2	15,2	15,4	17,9
Italija	53,6	54,3	56,0	54,6	55,7	55,3	53,6	53,7	53,1	53,6
Portugalija	72,1	72,1	72,2	73,3	76,6	78,5	79,7	82,0	83,0	81,8
Španija	59,7	59,7	59,5	59,9	61,8	62,3	62,6	63,6	64,1	64,7
Finska	49,5	50,2	52,9	46,4	48,0	49,5	49,1	52,0	50,6	54,0
Francuska	62,1	61,6	61,7	62,6	62,1	60,5	60,8	60,6	63,3	64,4
Holandija	78,4	78,1	77,8	76,1	75,9	76,9	77,2	77,5	78,1	79,5
Norveška	78,4	78,6	75,9	77,2	75,6	74,2	76,5	77,5	76,8	77,5
Švedska	76,3	77,4	77,0	77,8	77,2	77,7	79,6	77,8	77,5	76,0

Izvor: UNECE Statistical Database (2021b)

Tabela 3 Stopa zaposlenosti žena od 25 do 49 godina koje imaju decu uzrasta od 3 do 5 godina, 2010–2019.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Austrija	69,9	73,1	76,4	73,6	75,2	75,0	76,3	75,2	76,2	79,0
Nemačka	67,0	69,1	70,6	72,0	71,8	72,5	73,0	73,7	75,2	76,4
Mađarska	58,4	60,6	63,1	66,0	69,6	69,5	71,9	73,6	75,3	75,1
Italija	54,3	54,6	56,1	55,2	55,2	55,9	56,7	56,7	56,8	57,1
Portugalija	74,2	78,5	76,4	74,7	78,0	82,9	81,7	83,6	85,4	87,8
Španija	60,4	60,8	59,9	59,7	61,1	62,9	66,2	69,1	70,1	70,7
Finska	82,8	79,4	78,6	77,5	80,9	78,9	77,9	82,7	82,9	81,9
Francuska	74,6	74,7	75,4	73,6	73,8	73,1	71,9	71,9	72,4	73,4
Holandija	75,9	74,9	76,8	75,1	74,1	75,2	75,7	76,4	76,3	78,1
Norveška	82,9	83,6	81,9	82,2	80,8	78,7	80,8	80,7	78,6	79,6
Švedska	82,3	83,0	83,8	83,4	83,6	84,9	83,8	84,6	83,5	83,8

Izvor: UNECE Statistical Database (2021b)

(sa 75,4% na 71,9%). Mada su 2018. i 2019. stope blago porasle, one su ipak nešto niže nego na početku posmatranog perioda, kada su zabeležene najviše vrednosti (tabela 3).

Pregled posmatranih pokazatelja u selektovanim evropskim državama pokazuje da se diferenciranost prema uzrastu dece manifestuje kroz nižu zaposlenost žena koje imaju decu mlađu od tri godine, u odnosu na one koje imaju decu starosti između tri i pet godina. Ta razlika postoji i u državama sa vrlo niskim, i u onima sa relativno visokim fertilitetom. U prvoj grupi izdvaja se Mađarska gde su gotovo pet puta niže stope zaposlenosti žena koje imaju decu mlađu od tri godine (tabela 2 i tabela 3). U Nemačkoj je razlika bila najveća 2010. i iznosila je oko dvadeset procentnih poena. U drugoj grupi država, izdvaja se Finska, gde je zaposlenost ove grupe žena gotovo upola manja u odnosu na one koje imaju nešto stariju decu, dok u Francuskoj ova razlika iznosi oko deset procentnih poena. Za razliku od njih, u Italiji je zaposlenost obe grupe žena niska, dok je u Švedskoj, Norveškoj i u Holandiji relativno visoka i ne postoji značajnija razlika prema uzrastu dece.

2.2 RODITELJSTVO KAO FAKTOR DIFERENCIRANE ZAPOSLENOSTI ŽENA

Predstavljeni podaci pokazuju nam da je razlika u zaposlenosti žena posebno izražena kada se radi o majkama dece mlađe od tri godine i da postoji ne samo između posmatrane dve grupe država, već i unutar svake od njih. Mađarska se izdvojila izuzetno niskim stopama koje su u prvim godinama posmatranog perioda bile čak i više od četiri puta niže nego u Italiji, gde je zaposlenost takođe niska. Kod država sa višim fertilitetom, najniže stope zaposlenosti žena koje imaju decu do tri

godine starosti zabeležene su u Finskoj, ali su one oko četiri puta veće nego u Mađarskoj. Diferenciranost između država treba posmatrati u kontekstu razlika koje se tiču niza specifičnosti svake pojedinačne države.

Zaposlenost žena u evropskim državama određena je ne samo politikama prema porodici, već i razlikama koje se tiču struktura zarada, kao i različitim putanjama ženske zaposlenosti s obzirom na njihove socioprofesionalne karakteristike (Sigle-Rushton i Waldfogel 2007). Takođe, bitnu ulogu imaju prevladavajući kulturni obrasci rodni uloga i rodnog odnosa unutar porodice. Podela rodni uloga u privatnoj sferi utiče na zastupljenost žena koje obavljaju plaćene poslove van domaćinstva (Babović 2010). Statistički podaci pokazuju da su u evropskim državama i tokom prve decenije 21. veka, porodične obaveze delovale u smeru niže ekonomske aktivnosti žena sa malom decom, u odnosu na muškarce, a i u odnosu na žene koje nemaju decu (European Commission 2012). Rodni jaz izražen kroz nižu ekonomsku aktivnost i višu nezaposlenost žena, kao i razlika u zaposlenosti žena s obzirom na broj dece, postoje i u Srbiji (Šobot 2014b).

Saraceno (2011) ističe da je zaposlenost žena koje imaju decu značajno niža u odnosu na druge žene, i da je diferenciranost evropskih država u pogledu izraženosti te razlike, pre svega posledica razlika u zaposlenosti majki. Ona smatra da je roditeljstvo ključno za razliku u zaposlenosti između žena i muškaraca, a i za razliku između žena. Pored toga, diferenciranost u pogledu zaposlenosti roditelja u evropskim državama objašnjava se razlikama u dužini radnog vremena, u oblicima zaposlenosti roditelja i onih koji nisu roditelji, kao i u načinima regulisanja različitih vidova obavljanja plaćenih poslova.

Kulturne norme uobličavaju stavove i ponašanja, ali se tokom vremena u određenim okolnostima one mogu promeniti u smeru većeg prihvatanja i podsticanja zaposlenosti žena koje imaju malu decu. Promene mogu da pomognu prevazilaženju rodnog jaza u zaposlenosti i u dužini radnih sati žena sa decom i žena bez dece, onda kada je širenje pozitivnih stavova posledica jačanja infrastrukturne podrške zapošljavanju majki (Boeckmann, Misra i Budig 2015). Ispitivanje ove veze uputilo je istraživače na konstataciju da širenje pozitivnih stavova o zaposlenosti majki slabi zastupljenost uverenja poslodavca da materinstvo nije spojivo sa odrednicom „dobra radnica“. Ističe se da manja prisutnost shvatanja da je „dobro materinstvo“ u konfliktnom odnosu sa zaposlenošću žena, kao i shvatanja kojim se ideal brige vezuje samo za majčinstvo, dovode do promene stavova da majke ne mogu biti pouzdane i efikasne radnice u plaćenim poslovima. Otuda se konstatuje da veća prihvaćenost stavova kojima se materinstvo i zaposlenost žene ne dovode u konflikt za rezultat može imati veće stope zaposlenosti žena sa malom decom i veći broj radnih sati. Takođe, ukazano je da su odluke o tome da li će žene obavljati plaćene poslove, pored dominantnog kulturnološkog obrasca kao opšteg okvira, uslovljene i normama karakterističnim za konkretno domaćinstvo. Na temelju ovog istraživanja, autori zaključuju da kombinacija kulturne i institucionalne podrške u pogledu ekonomske aktivnosti žena utiče na varijacije zaposlenosti majki u evropskim državama.

3 RODITELJSKO ODSUSTVO ZA OČEVE – UKLJUČENOST MUŠKARACA U RODITELJSTVO

Rodni aspekt podrazumeva i onu stranu roditeljstva koja se odnosi na očeve. Neke

skandinavске države su još 70-ih godina prošlog veka uvele pravo roditeljskog odsustva za muškarce, a početkom 90-ih tzv. kvote za očeve, kao način da podstaknu njihovu veću uključenost u podizanje male dece. Roditeljsko odsustvo za očeve u Švedskoj je definisano još 1974. godine, obuhvatajući period od šest meseci, a od 1990. bilo je omogućeno korišćenje petnaest meseci (Sundström i Stafford 1992).

Skandinavske države su, generalno, orijentisane ka porodicama u kojima su oba roditelja zaposlena i razvile su sveobuhvatnu politiku podrške koja se odlikuje sigurnošću, relativno dugim i dobro plaćenim roditeljskim odsustvom, kao i razvijenim i dostupnim javnim uslugama za čuvanje dece (Vikat 2004; Gauthie i Philipov 2008), međutim i one se međusobno razlikuju po pristupu u pogledu uključivanja muškaraca u roditeljstvo. Danska ima tradiciju porodičnih politika koje se kontinuirano prilagođavaju promenama u sferi zapošljavanja snažno podržavajući porast ženske radne snage (Abrahamson 2011), ali kvote za očeve nisu prisutne u onoj meri u kojoj je to u nekim drugim skandinavskim državama.

Podsticanje ravnomernije podele uloga unutar porodice putem uvođenja roditeljskog odsustva za očeve, vremenom postaje snažnije i u evropskim državama van Skandinavskog poluostrva. To se dešava i u Francuskoj, gde postoji tradicionalno snažno poverenje prema porodičnoj politici koja pruža stabilnu podršku porodicama sa decom, što je osnova kontinuiteta relativno visokih stopa fertiliteta u ovoj državi (Thévenon 2016).

Definisanje mere koja se tiče korišćenja roditeljskog odsustva za očeve jeste važan korak ka podsticanju veće uključenosti muškaraca u roditeljstvo. Međutim, stvaranje uslova da ona bude primenjena u praksi, podrazumeva jedan širi okvir.

Politike oblikuju način korišćenja odsustva, ali raširenost ovog modaliteta zavisi i od društvenih okolnosti, kao i od ekonomskog položaja porodice, socioprofesionalnih karakteristika i majki i očeva i od kulturnih normi u vezi podele rodni uloga unutar porodice.

Saraceno (2011) ukazuje na razlike između evropskih država u korišćenju roditeljskog odsustva za očeve i napominje da je njegova prihvaćenost uslovljena pristupima u pogledu plaćenosti i visine nadoknade, a da nije samo rezultat razlike u postojanju tzv. kvota za očeve. Ovim je skrenuta pažnja na socioekonomski aspekt, kao na faktor koji može uticati na odluku o korišćenju odsustva od strane očeva. Takođe, položaj roditelja nakon povratka na posao vidi se kao bitan faktor korišćenja roditeljskog odsustva generalno (Thévenon i Solaz 2013; Adema, Ali i Thévenon 2014), što može biti od velike važnosti i kada je reč o široj prihvaćenosti odsustva za očeve. Neizvesnost u pogledu toga kako će se odsustvo odraziti na posao i visinu zarada, može negativno uticati na odluku o njegovom korišćenju.

Socioekonomski aspekt roditeljskog odsustva za očeve može se sagledavati i iz perspektive zaposlenosti žene. Nepovoljniji položaj žena na tržištu rada, veća neizvesnost u pogledu zaposlenosti i niže prosečne zarade žena (European Commission 2005; European Commission 2008; ILO 2009; European Commission 2012) ne mogu se smatrati povoljnim okolnostima, iz ugla šireg prihvatanja roditeljskog odsustva od strane očeva. Uslovi koji se odlikuju većim stepenom neizvesnosti kada je reč o zaposlenosti žena, kao i relativno niskim zaradama, vode ka tome da ekonomski položaj porodice značajnim delom zavisi od zaposlenosti i visine zarade muškaraca, što može negativno uticati na odluku o korišćenju odsustva od strane očeva.

Imajući u vidu različitu prihvaćenost roditeljskog odsustva za očeve u evropskim državama, manifestovanu kroz najviše stope u Norveškoj, Islandu i Švedskoj – u kojima 78–95% očeva koristi između trinaest i četrnaest nedelja odsustva, a najniže u Italiji i u Grčkoj – gde je ono slabije plaćeno ili čak nije ni plaćeno i koristi ga manje od 12% očeva, Norman (2020) razmatra uticaj uključenosti očeva na zaposlenost majki u Velikoj Britaniji. Njeno istraživanje je pokazalo da je povratak žene na posao nakon rođenja deteta pre svega uslovljen stavom oba partnera o tom pitanju, ali i to da roditeljsko odsustvo za očeve, kada se koristi tokom prvih devet meseci, ima pozitivne efekte na zaposlenost žene nakon treće godine deteta. Porodična politika i karakteristike tržišta rada u Velikoj Britaniji upućuju na zaključak da je roditeljsko odsustvo za očeve način da se omogući povratak žene na posao pre napunjenih godinu dana deteta, posebno ukoliko postoji ugroženost posla ili želja žene da se vrati pre isteka prava na roditeljsko odsustvo, a ne postoji mogućnost zbrinjavanja deteta na drugi način. Međutim, za širu prihvaćenost neophodno je da postoji dobro plaćeno i neprenosivo pravo na roditeljsko odsustvo, sa paralelnim postojanjem šire podrške putem fleksibilnog radnog vremena, kao i fleksibilne i pristupačne formalne brige o deci, a pravi način aktivacije je da se korišćenje odsustva od strane očeva ne vezuje za roditeljsko odsustvo majki, već se individualizuje kao pravo muškaraca (Norman 2020).

Kada je reč o Srbiji, veća prisutnost očeva u podizanju male dece, vidi se kao važna mera ublažavanja psihološke cene roditeljsstva koja je veoma visoka za žene, usled prevladavanja patrijarhalne ideologije na kojoj se temelji obrazac podele rodni uloga (Bobić 2018). Taj proces bi mogao da ima pozitivne efekte na odluke o ulasku u

roditeljstvo, kao i na one o broju dece. Međutim, promene koje impliciraju aktivniju ulogu muškaraca u roditeljstvu i u poslovima vezanim za domaćinstvo, treba sagledavati kroz karakteristike šireg i užeg društvenog okruženja. Pojava 'novog očinstva' u Srbiji i transformacija tradicionalnog obrasca rodni uloga dešava se u društvenim okolnostima koje se odlikuju različitim rizicima u sferi zaposlenosti i socijalne sigurnosti (Stanojević 2018). Istraživanje ovog procesa kroz prakse, identitete i normative očinstva omogućilo je spoznavanje njegove raznolikosti s obzirom na društvene, istorijske i kulturne okolnosti, ali i na oblike porodičnih odnosa (Stanojević 2020). Na temelju rezultata ovog istraživanja, zaključuje se da uključivanje muškaraca u privatnu sferu podrazumeva proces 'odrodnjavanja' praksi, tako da te aktivnosti prestaju da budu rodno specifikovane i obavljaju se kao deo dogovora unutar porodice, bez pretpostavki o tome da li one 'pripadaju' očinstvu ili majčinstvu.

Imajući u vidu navedena istraživanja, može se konstatovati složenost pitanja uključenosti muškaraca u podizanje male dece, putem širenja roditeljskog odsustva za očeve. Pojedinačna pozitivna iskustva predstavljaju podsticajan okvir za širenje 'novog očinstva' u Srbiji. Međutim, šire prihvatanje obrasca koji podrazumeva veću uključenost muškaraca u roditeljstvo nije samo stvar porodične zajednice. Proces transformacije rodni obrazaca u privatnoj sferi podrazumeva niz različitih pitanja. To su kulturne norme, ali i položaj roditelja u pogledu zaposlenosti, mogućnosti usklađivanja rada i roditeljstva, kao i politike koje se tiču i sfere porodice i sfere rada. U tom smislu na važnosti dobija socioekonomski aspekt korišćenja roditeljskog odsustva, a on podrazumeva i položaj zaposlenih roditelja i životni standard porodice.

4 NEGATIVNE IMPLIKACIJE ZAPOSLENOSTI I REPRODUKTIVNO PONAŠANJE

Zaposlenost žene nije po automatizmu povoljan okvir reproduktivnog ponašanja, što je bitno iz ugla razmatranja uticaja na odluke o rađanju. S obzirom na to, diskutovanje ove veze ne može zaobići one implikacije zaposlenosti koje ne samo da ne predstavljaju podsticaj, već mogu imati negativan efekat na fertilitet. Ispitivanje ove veze postaje intenzivan fokus demografskih istraživanja u evropskim državama početkom dvehiljaditih, kao segment rasvetljavanja uslovljenosti fertilitetnih obrazaca i njihovih međusobnih razlika.

Polazeći od *Nove mikroekonomske teorije domaćinstva*, Vikat (2004) je uveo pojam 'smanjenja neizvesnosti', kao motivacioni faktor kojim objašnjava odlučivanje parova o tome da li će i kada imati decu, posmatrajući ga u zavisnosti od nivoa obrazovanja žena. U Finskoj, tokom poslednje decenije 20. veka, među visokoobrazovanim ženama, zaposlenost je predstavljala preduslov rađanja prvog i drugog deteta jer je njihovo obrazovanje impliciralo poslove sa relativno visokim dohotkom. Neizostavno važnu podršku takvom ponašanju predstavljala je opšta podrška tzv. dvokarijernim porodicama koja je podrazumevala dobro plaćeno roditeljsko odsustvo i razvijen javni servis za brigu o deci. Međutim, izostanak pozitivne korelacije, kada je reč o rađanju trećeg deteta, objašnjeno je verovatnim porastom oportunističkih troškova, kao i porastom neizvesnosti u pogledu zaposlenosti. Izuzetak su bile situacije u kojima rađanje trećeg deteta ne bi bitnije narušilo ekonomski položaj porodice.

Karakteristike neoliberalnog tržišta rada mogu imati negativan uticaj na reproduktivno ponašanje sa dva stanovišta. Prvo se tiče pojačanog konflikta između

zaposlenosti i porodičnog života, a drugo porasta nesigurnosti na tržištu rada i nezvesnosti posla. Iz tih razloga, među onima koji su pred odlukom o formiranju porodice, javlja se dilema da li će na taj način staviti sebe u ekonomski rizik, ali i u rizik koji se tiče posla ili njihove profesionalne karijere (McDonald 2006). Nepovoljnosti koje se tiču položaja na tržištu rada mogu ne samo da odlože, nego i da rezultiraju odustajanjem od rađanja, bez obzira da li se zaposlenost prevashodno doživljava kao stub materijalnog položaja i životnog standarda porodice ili je naglašena i karijerna orijentacija jednog od partnera.

Evropske države se razlikuju s obzirom na pristupe usklađivanju rada i roditeljstva, što se reflektuje na primenjene modalitete i definisane mere koje su u funkciji lakšeg usklađivanja zaposlenosti i porodičnih obaveza roditelja male dece (Šobot 2017). U pojedinim državama postoji snažna kompatibilnost mera koje obuhvataju sferu porodice i onih koje se tiču tržišta rada, što ima pozitivan efekat na stope rađanja. Međutim, u nekim drugim državama nisu optimalizovani uslovi, što se manifestuje kroz vrlo nizak fertilitet, a u nekima je niska i zaposlenost žena. Fleksibilnije opcije obavljanja plaćenih poslova ne moraju imati pozitivne efekte sa stanovišta fertiliteta, iako mogu podstaći ekonomsku aktivnost žena (Del Boca, Pasqua i Pronzato 2005). U novijem periodu, velika pažnja usmerena je ka tome da se poslodavci uključe u poboljšanje balansa posao – porodični život, mada i dalje žene, češće od muškaraca, svoje radne aranžmane prilagođavaju realizaciji roditeljskih obaveza (Thévenon, Adema i Clarke 2016). Karakteristike tržišta rada određuju položaj zaposlenih roditelja male dece, utičući na atmosferu (ne)izvesnosti vezane za posao, što nosi snažne implikacije za ekonomski položaj

porodice (Hanappi i dr. 2017). Imajući sve ovo u vidu, prevazilaženje negativnih implikacija položaja roditelja na tržištu rada, bitnih sa stanovišta uticaja na reproduktivno ponašanje, znači da usklađivanje poslovnih i porodičnih obaveza ne treba povezivati samo sa zaposlenošću žena, a da je nezvesnost, koja se tiče zaposlenosti, potrebno učiniti što manjom.

Na temelju istraživanja koje je obuhvatilo dvanaest članica Evropske unije,¹ registrovan je negativan uticaj nezvesnosti posla na odluke o rađanju drugog deteta (Adsera 2011). Uočeno je da visokoobrazovane žene privremenu zaposlenost vide kao veoma nepovoljan modalitet i ne odlučuju se na rađanje još jednog deteta, sve dok ne pronađu zadovoljavajući posao. Suprotno od njih, u većini evropskih država, a posebno u južnoevropskim, žene sa nivoom obrazovanja nižim od visokog u većoj meri su suočene sa preprekama da pronađu bolji posao, pa se one koje ostanu da traže povoljnije zaposlenje ređe odlučuju na rađanje drugog deteta, za razliku od onih koje su odustale od pogodnijih uslova zaposlenosti i povukle se sa tržišta rada.

Rezultati istraživanja u Italiji, u kontekstu odlika tržišta rada i rodnog režima, pokazali su da je 7% žena i 5% muškaraca odustalo od ulaska u roditeljstvo usled toga što nisu imali stabilan posao (Vignoli i dr. 2018). Zaključeno je da se negativan uticaj prekarnog rada i nesigurnosti posla na profesionalnu perspektivu i na život pojedinca, snažno prenosi na fertilitetne ishode i da ekonomska nezvesnost

¹ Analizirani su podaci Ankete o domaćinstvima (European Community Household Panel - ECHP) u Austriji, Belgiji, Finskoj, Francuskoj, Grčkoj, Irskoj, Italiji, Luksemburgu, Holandiji, Portugaliji, Španiji i Velikoj Britaniji za period 1994–2000. Posebno je analizirana Španija, na osnovu ankete o fertilitetu iz 2006. godine, kao država u kojoj su se desile dramatične promene i u stopama nezaposlenosti i u fertilitetu, kroz značajan porast nezaposlenosti i pad SUF.

može postati suštinski važna za verovatnoću da se postane roditelj. Razlika između žena i muškaraca povezana je s nivoom obrazovanja, a to se vidi kao posledica rodnog režima i njegovog uticaja na oportune troškove roditeljstva. U muškoj populaciji, najviši nivo gubitaka prvog rađanja registrovan je među onima s najnižim obrazovanjem, jer je stabilan, siguran i, u određenoj meri, uspešan posao za njih ne samo očekivana norma, već i uslov za roditeljstvo, što je posledica shvatanja važnosti „kvaliteta hranioca porodice“ u fazi odlučivanja o zasnivanju porodice. Kod žena je „gubitak“ rađanja prvog deteta najveći u slučaju visoko obrazovanih i on je registrovan u čak 16% slučajeva, usled suočavanja sa visokim oportunim troškovima u situacijama nesigurnosti posla. U pogledu mogućnosti nadoknade gubitka u nekom kasnijem periodu, kada dobiju sigurniji ugovor o zaposlenju, ne postoji optimističan zaključak. Razlog je u tome što odlaganje skraćuje period za rađanje drugog deteta, a u pojedinim slučajevima dolazi čak i do odustajanja od roditeljstva.

5 DISKUSIJA

Pregled pokazatelja fertiliteta i zaposlenosti žena koje imaju malu decu ne dozvoljava donošenje pojednostavljenog zaključka. Egalitarniji rodni odnos ne implicira po automatizmu veće stope rađanja. Takođe, ne može se reći da zaposlenost žene predstavlja nepovoljan okvir reproduktivnog ponašanja, kao ni da nezaposlenost pospešuje rađanje.

U grupi država sa višim fertilitetom, najstabilnija SUF u periodu 2010–2019. bila je u Francuskoj i Švedskoj. Švedska je, uz Norvešku, država sa visokim stopama zaposlenosti žena koje imaju malu decu oba posmatrana uzrasta. U poređenju sa njima, u Francuskoj su niže stope zaposle-

nosti majki, posebno onih koje imaju decu mlađu od tri godine, ali su veće u odnosu na većinu država sa vrlo niskim stopama rađanja. U grupi država sa veoma niskim fertilitetom, SUF je najniži u Italiji, Španiji i Portugaliji. U pogledu zaposlenosti žena koje imaju malu decu, najviše stope su u Portugaliji, a najniže u Italiji. U Španiji je ovaj pokazatelj niži nego u Švedskoj i u Holandiji, ali nije značajnije različit u odnosu na Francusku.

Tendencije u SUF tokom druge decenije 21. veka u selektovanim evropskim državama, takođe, upućuju na određene osobenosti. U slučaju država sa vrlo niskom stopom rađanja, specifična je Mađarska gde je zabeležen najizraženiji porast fertiliteta, paralelno sa porastom zaposlenosti majki dece uzrasta od tri do pet godina, koja je na kraju posmatranog perioda na višem nivou nego u Španiji i Italiji. Suprotno od toga, u Finskoj i Norveškoj sredinom ovog perioda dolazi do pada SUF, dok između ove dve države postoji razlika u pogledu zaposlenosti žena koje imaju decu mlađu od tri godine, manifestovana kroz relativno niske stope u Finskoj.

Zaposlenost žena koje imaju malu decu u ovom radu se posmatra kao relevantan okvir savremenih fertilitetnih obrazaca, polazeći od istraživačkih saznanja koja ukazuju na pozitivnu vezu između fertiliteta i zaposlenosti žena u onim evropskim državama koje su uspostavile stabilan institucionalni okvir podrške savremenoj porodici. Nivo rađanja u izabranim evropskim državama sagledava se u odnosu na stope zaposlenosti majki dece uzrasta do pet godina. Zaposlenost i roditeljstvo su u međusobnoj interakciji. Na jednoj strani, nezvesnost vezana za zaposlenost može se negativno odraziti na odluke o ulasku u roditeljstvo odnosno o višim redovima rađanja, a konačni efekti zavise od nivoa obrazovanja, profesionalne orijentacije žena, kao i od socioekonomskog položaja poro-

dice. S druge strane, roditeljstvo može u izvesnom stepenu da umanjuje ekonomsku aktivnost i zaposlenost žena, što u određenom makro i mikro okruženju može negativno uticati na odluke o rađanju. Otuda, neizvesnost vezana za zaposlenost, kao i izostanak adekvatne podrške u usklađivanju rada i roditeljstva, ne predstavljaju povoljan društveni ambijent sa stanovišta reproduktivnog ponašanja.

Potreba da se razume rodna dimenzija niskog fertiliteta proističe i iz samog pitanja rodne ravnopravnosti. Unapređenje društvenog položaja žena i promocija rodne jednakosti jesu realnost društvenog okvira unutar kojeg se uspostavlja savremeni reproduktivni model ponašanja. Pregled statističkih pokazatelja i razmatranje relevantne literature o vezi između zaposlenosti i niskog fertiliteta, doveli su nas do nekoliko tačaka koje je potrebno prodiskutovati.

1. Kada je reč o *rodnoj jednakosti kao okviru reproduktivnog ponašanja u evropskim državama*, iskristalisala su se tri aspekta ovog pitanja koja upućuju na kompleksnost rodne dimenzije niskog fertiliteta.

a) Prvi se tiče veze između rodne jednakosti i visine fertiliteta. Tokom druge decenije 21. veka, Francuska ima najvišu i najstabilniju SUF u Evropi. Međutim, kada je reč o rodnoj ravnopravnosti, francusko društvo je na srednjem nivou razvijenosti, a relativno visoka SUF rezultat je visokog *Indeksa humanog razvoja* i politike podrške porodici (Gauthie i Philipov 2008). U Francuskoj postoji visoko poverenje prema porodičnoj politici kao najvažnijem stubu fertilitetnog obrasca (Thévenon 2016), mada je u odnosu na skandinavske države ona imala drugačiji pristup u pogledu usklađivanja porodičnog života i obaveza zaposlenih roditelja. Rodni aspekt je duboko ugrađen u mere koje se tiču roditeljskog odsustva i opcija čuvanja male dece. U određenom periodu, fran-

cuska porodična politika je podržavala duže roditeljsko odsustvo, koje su pre svega koristile majke (Thévenon 2014), a to je u izvesnoj meri destimulisalo ekonomsku aktivnost žena koje imaju decu mlađu od tri godine. Nasuprot tome, u Danskoj i Švedskoj je postojala ekstenzivna podrška u vezi sa čuvanjem dece do dve godine, putem široko dostupnih javnih servisa (Ciccia i Bleijenbergh 2014). Može se pretpostaviti da kulturološke razlike između Francuske i skandinavskih država, koje se tiču podele rodni uloga i funkcionisanja porodice, utiču na postojanje razlika u očekivanjima kada je reč o ujednačenijoj uključenosti majki i očeva u podizanje dece, pa otuda i različit stepen tolerancije prema nešto tradicionalnijem pristupu u pogledu podele rodni uloga unutar porodice. Ono što se iskristalisalo kao ključni faktor stabilnosti fertiliteta na relativno visokom nivou u Francuskoj jeste sigurnost podrške koju pruža politika prema porodici.

b) Drugi aspekt upućuje na to da relativno visoka stopa zaposlenosti žena koje imaju malu decu nije nužno pozitivan okvir fertilitetnog obrasca. Najubedljiviji primer jeste Portugalija, gde je ova stopa poslednjih godina viša nego u skandinavskim državama, ali ona je kontinuirano u grupi država sa vrlo niskom SUF. Za razliku od Francuske, u ovoj državi se pored niskih vrednosti *Indeksa rodne jednakosti* beleže i niže vrednosti *Indeksa humanog razvoja* (Gauthie i Philipov 2008). Osim toga, u Portugaliji su niska izdvajanja namenjena ustanovama za čuvanje dece iako je obuhvat dece relativno zadovoljavajući (Adema, Ali i Thévenon 2014). Otuda, vrlo nisku SUF u ovoj državi treba sagledavati kako u kontekstu postignutog nivoa rodne ravnopravnosti, tako i u kontekstu uslova koji se tiču ukupnog kvaliteta života, kao i nedovoljno adekvatne institucionalne podrške u pogledu čuvanja dece zaposlenih roditelja.

c) Treći aspekt govori o složenosti rodne dimenzije niskog fertiliteta iz perspektive skandinavskih država. Do polovine druge decenije 21. veka ove države su imale ujednačene, relativno visoke stope fertiliteta, a osim zajedničke odlike koja se odnosila na institucionalno podržavanje porodica u kojima su oba roditelja zaposlena, postojale su i određene osobenosti u pogledu regulisanja pitanja niskog fertiliteta. Uvedena sredinom 80-ih, mera kojom je pružena mogućnost da tokom prve tri godine od rođenja deteta žena ostane kod kuće i prima određenu nadoknadu, u Finskoj je rezultirala pozitivnim tendencijama tokom naredne dve decenije, koje se pored ostalog odlikuju porastom udela rađanja drugog i trećeg deteta (Vikat 2004). Međutim, pad SUF tokom druge decenije 21. veka nešto je izraženiji u Finskoj nego u Norveškoj, a još izraženiji u odnosu na Švedsku. Izgleda da su se na dostignutom stepenu rodne jednakosti intenzivirali neki raniji ili su se otvorili i neki novi izazovi, bitni sa stanovišta uticaja rodnih uloga na reproduktivno ponašanje. Novija istraživanja upućuju na to da je viša SUF prisutnija kod žena koje su spremnije da se posvete samo porodičnom životu, koje redukuju svoju zaposlenost tokom perioda podizanja male dece, pa se ističe da je političke odgovore na nizak fertilitet potrebno unapređivati u smeru pružanja veće podrške ženama koje pored porodice žele da se i profesionalno ostvare (Rønsen i Skrede 2010). Visoko obrazovanje podrazumeva da su žene, jednim delom usmerene i ka profesionalnoj karijeri, pa u tom kontekstu treba definisati mere koje bi bile efikasnije sa stanovišta reproduktivnog ponašanja. Širenje ovog obrasca pojačava važnost takvog pristupa. Osim toga, s obzirom na to da unapređivanje rodne ravnopravnosti podrazumeva ohrabrivanje na ekonomsku aktivnost i onih žena koje imaju niže nivoe obrazovanja, zaposlenost žene bi trebalo postaviti kao bitan segment

politika prema niskom fertilitetu, nezavisno od nivoa obrazovanja.

2. Pregled podataka za najnoviji period potvrđuje da, posmatrano na agregatnom nivou, većina država u kojima je niska zaposlenost žena koje imaju malu decu beleži niže stope fertiliteta. Italija, Španija, Mađarska, Nemačka i Austrija pripadaju grupi država s nižim fertilitetom u evropskim okvirima, uprkos uočenim pozitivnim tendencijama SUF u nekima od njih. Niža zaposlenost žena u ovim državama je posledica nedovoljno razvijene institucionalne podrške u pogledu čuvanja male dece zaposlenih roditelja, široko prihvaćenog tradicionalnog obrasca podele rodnih uloga unutar porodice i konzervativnog pristupa kojim se prioritet stavlja na materinstvo kao dominantan aspekt roditeljstva u najranijem uzrastu dece (Kreyenfeld 2004; Del Boca, Pasqua i Pronzato 2005; Szikra i Szelewa 2010; Klenner i Hašková 2010; Buber-Esner 2015). Međutim, posmatrano na mikro nivou, uticaj ekonomske neaktivnosti ili povlačenja sa tržišta rada treba sagledavati u kontekstu sociodemografskih karakteristika, uslova na tržištu rada i aktuelnih okolnosti na mikro nivou. U tom pogledu, važni faktori reproduktivnog ponašanja su obrazovanje i profesionalne kvalifikacije žena. Pojedina istraživanja su pokazala da se žene koje imaju niže od visokog obrazovanja odlučuju na ulazak u roditeljstvo ili rađanje drugog deteta i kada su nezaposlene jer rađanje u manjoj meri ugrožava njihovu poziciju na tržištu rada nego u slučaju visoko obrazovanih, a porodica se doživljava kao okvir socijalne sigurnosti (Vikat 2004; Adsera 2011). Pored karakteristika tržišta rada i problema zapošljavanja, ovakav vid ponašanja može se dovesti u vezu sa zaposlenošću partnera, visinom zarada i sveukupnim socijalnim položajem porodice, međutim, na agregatnom nivou nisu jasno vidljivi pozitivni efekti na stopu rađanja.

3. Veza između zaposlenosti žena i fertiliteta u evropskim državama protkana je sa dva važna aspekta. Jedan se odnosi na smanjivanje konflikta između sfere rada i porodičnog života i na uspostavljanje balansa među njima, a drugi na karakteristike zaposlenosti gde su najvažniji (ne)izvesnost posla i ekonomska (ne)sigurnost porodice. Savremena društva nameću neophodnost pružanja institucionalne podrške zaposlenim roditeljima da usklade rad i roditeljstvo, stvarajući optimalniji okvir za donošenje odluka o ulasku u roditeljstvo, ali i za rađanje više od jednog deteta, a rodna dimenzija je nezostavna u tom pogledu. Pored toga, sa stanovišta reproduktivnog ponašanja jednako su bitni i stabilnost položaja na tržištu rada i izvesnost u pogledu zaposlenosti. Niži nivo ekonomske neizvesnosti podržan povoljnim mogućnostima usklađivanja rada i roditeljstva ima pozitivniji efekat na fertilitet nego osnaživanje tradicionalnog patrijarhalnog modela „muškarac–hranilac” porodice (Kreyenfeld 2004). Uticaj izvesnosti u pogledu položaja na tržištu rada i zaposlenosti posebno je vidljiv kod visokoobrazovanih žena. One češće čekaju pogodnije okolnosti u kojima bi se odlučile na roditeljstvo, pa tako za njih zaposlenost na određeno vreme nije dovoljno pouzdana sa stanovišta odluke o ulasku u roditeljstvo (Adsera 2011). Neizvesnost u pogledu zaposlenosti prolongira ulazak u roditeljstvo, te direktno ili indirektno može rezultirati i nerađanjem.

4. Rodna dimenzija niskog fertiliteta podrazumeva i segment roditeljstva koji se tiče očeva. Sa demografskog stanovišta racionalno je postaviti pitanje da li i u kojoj meri angažovanje očeva u neposrednim aktivnostima podizanja male dece utiče na odluke o rađanju i broju dece. Indikativno je da relativno visoka SUF postoji i u onim državama koje nisu razvile sistem kvota i u kojima je niska prihvaćenost korišćenja roditeljskog odsustva od strane očeva, dok su neke od skandinavskih država to učinile još pre

gotovo tri decenije. Međutim, prepoznat je pozitivan uticaj na zaposlenost žene jer olakšava povratak na posao nakon rođenja deteta, u okolnostima kada ne postoje dovoljno razvijeni drugi modaliteti podrške (Norman 2020). Takođe, nedvosmislena je važnost ovog segmenta roditeljstva sa stanovišta prava muškaraca da budu prisutniji u podizanju dece. Evropske države značajno se razlikuju u pogledu prihvaćenosti roditeljskog odsustva za očeve. Osim kulturnih normi i politika, prihvaćenost i širenje ovog modaliteta uslovljeni su i karakteristikama zaposlenosti muškaraca, kao i rodnim razlikama u pogledu zaposlenosti. Uključivanje muškaraca trebalo bi posmatrati šire od formalno definisanog prava. Pored kulturnih normi, taj okvir je usko povezan sa (ne)izvesnošću koja se tiče zaposlenosti i položaja zaposlenih roditelja, koja je bitan faktor socioekonomskog položaja porodice.

6 ZAKLJUČAK

Rodna dimenzija niskog fertiliteta ne može se razumeti izvan konkretnog društvenog konteksta, kao ni bez sagledavanja uslova na mikro nivou. Centralno mesto pripada vezi između niskog fertiliteta i zaposlenosti žena zato što je podizanje male dece još uvek, u određenom stepenu, rodno specifikovano. U kontekstu diferenciranosti stope ukupnog fertiliteta među evropskim državama, jasno je da ovu vezu uobličavaju kulturne norme u pogledu rodni uloga, institucionalni okvir podrške porodičnom životu i balansu sa sferom rada, kao i položaj žena u pogledu zaposlenosti. Relativno visok fertilitet moguće je postići i onda kada je nešto niži nivo rodne ravnopravnosti, ali postoje dva važna preduslova. To su jasna i snažna podrška porodičnih politika u pogledu usklađivanja rada i roditeljstva, kao i niži nivo (ne)izvesnosti kada je reč o zaposlenosti i žena i muškaraca. Oba aspekta su tesno

povezana sa rizicima ugroženosti socioekonomskog položaja porodice.

Rodna dimenzija niskog fertiliteta podrazumeva i uključenost očeva u podizanje male dece, a na važnosti dobija mera roditeljskog odsustva za očeve kao deo politike usklađivanja rada i roditeljstva. Međutim, prihvatanje i širenje ovog obrasca uslovljeno je i kulturnim normama i karakteristikama tržišta rada, modalitetima zaposlenosti, položajem zaposlenih roditelja i rodnom razlikama u tom pogledu. Takođe, uključivanje očeva u roditeljstvo tokom najranijeg perioda odrastanja dece jeste i pravo muškaraca koje bi trebalo individualizovati i stvoriti uslove za njegovu realizaciju. U tom smislu, relevantne su politike prema porodici, ali i one koje se tiču sfere rada i zaposlenosti. Uključenost očeva u podizanje male dece može imati pozitivan efekat na zaposlenost žene i na njen položaj u usklađivanju porodičnih obaveza sa poslom. Posebno pitanje je efekat tog obrasca na fertilitet, a to je potrebno dalje istraživati. U pogledu prihvaćenosti

modela korišćenja roditeljskog odsustva za očeve, očigledna je diferenciranost evropskih država, koja postoji i među onima sa relativno visokim fertilitetom.

Važnost rodne ravnopravnosti, kao pitanja bitnog za razvoj savremenih demokratskih društava, povećava potrebu da se deterministička osnova niskog fertiliteta razume iz perspektive rodnih uloga. Retradicionalizacija rodnih uloga unutar porodice nije pogodna sa stanovišta fertilitetnog obrasca u razvijenim državama. Veći stepen rodne jednakosti jeste povoljna okolnost, ali zahteva relevantan institucionalni okvir koji podrazumeva adekvatnu podršku porodicama sa malom decom, pri čemu bitnu ulogu imaju implikacije koje se tiču zaposlenosti i majki i očeva. Jasna je važnost stabilnog socioekonomskog položaja porodice kao pozitivne determinante odlučivanja o reproduktivnom ponašanju. Kada je reč o Srbiji, potrebno je konkretnije istražiti pitanja diskutovana u ovom tekstu, i putem empirijskih, ali i primenom kvalitativnih istraživanja.

Izrazi zahvalnosti

Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2021. godinu koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

LITERATURA

- Abrahamson, P. (2011). Continuity and consensus: governing families in Denmark. *Journal of European Social Policy*, 20(5), 399–409. <https://doi.org/10.1177%2F0958928710380478>
- Adema, W., Ali, N., & Thévenon, O. (2014). Changes in Family Policies and Outcomes: Is there Convergence? OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No 157. <http://dx.doi.org/10.1787/5j-z13wllxgzt-en>
- Adsera, A. (2011). The interplay of employment uncertainty and education in explaining second births in Europe. *Demographic research*, 25(16), 514–544. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2011.25.16>
- Andersson, G., & Scott, K. (2007). Childbearing dynamics of couples in a universalistic welfare state: The role of labor market status, country of origin, and gender. *Demographic research*, 17(30), 897–938. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2007.17.30>
- Andersson, G., Kreyenfeld M., & Mika, T. (2014). Welfare state context, female labour-market attachment and childbearing in Germany and Denmark. *Journal of Population Research*, 31(4), 287–316. <https://doi.org/10.1007/s12546-014-9135-3>
- Babović, M. (2010). *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi*. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Blagojević Hjuson, M. (2013). *Rodni barometar u Srbiji: Razvoj i svakodnevni život*. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Blagojević, M. (1991). *Žene izvan kruga*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Blagojević, M. (1997). *Roditeljstvo i fertilitet: Srbija devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Bobić, M. (2017). Od partnerstva ka roditeljstvu: Od uzajamnosti do odvojenosti. *Limes plus*, 14(2), 107–133. <https://www.limesplus.rs/index.php/casopisi>
- Bobić, M. (2018). Transition to Parenthood: New Insights into Socio-Psychological Costs of Childbearing. *Stanovništvo*, 56(1), 1–25. <https://doi.org/10.2298/STNV180403003B>
- Boeckmann, I., Misra, J., & Budig, M. J. (2015). Cultural and Institutional Factors Shaping Mothers' Employment and Working Hours in Postindustrial Countries. *Social Forces*, 93(4), 1301–1333. <https://doi.org/10.1093/sf/sou119>
- Buber-Esner, I. (2015). Childrearing in Austria: Work and Family Roles. *Journal of Research in Gender Studies*, 5(2), 121–146. <https://www.researchgate.net/publication/290496943>
- Ciccia, R., & Bleijenbergh, I. (2014). After the Male Breadwinner Model? Childcare Services and the Division of Labor in European Countries. *Social Politics*, 21(1) 50–79. <https://doi.org/10.1093/sp/jxu002>
- Del Boca, D., Pasqy, S., & Pronzato, C. (2005). Fertility and Employment in Italy, France, and UK. *Labour*, 19(s1), 51–77. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9914.2005.00323.x>
- Engelhardt, H. (2011). On the changing correlation between fertility and female employment over space and time: A pooled time-series analysis on the impact of social indicators. Bamberg: Otto-Friedrich-Universität (Discussion papers 2011: 9). Retrieved from <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-418349>
- Engelhardt, H., & Prskawetz, A. (2009). A pooled Time-Series Analysis on the Relation Between Fertility and Female Employment. *European Demographic Research Papers*, No 501, 1–36. https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/EDRP/edrp_2005_01.pdf
- European Commission (2005). *Women in Sciences: Excellence and Innovation Gender Inequality in Science*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities (Working document). Retrieved from https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_gender_equality/sec_report_en.pdf
- European Commission (2008). *The life of women and men in Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5698400/KS-80-07-135-EN.PDF/101b2bc8-03f8-4f49-b4e4-811fff81b174>
- European Commission (2012). Structural change in research institutions: Enhancing excellence, gender equality and efficiency in research and innovation. Luxembourg: Publications Office of the European Union (Report of the Expert Group). Retrieved from https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_gender_equality/structural-changes-final-report_en.pdf

- Gauthier, H. A., & Philipov, D. (2008). Can policies enhance fertility in Europe? *Vienna Yearbook of Population Research*, 6, 1–16. <https://www.jstor.org/stable/23025489>
- Hanappi, D., Ryser, VA., Bernardi, L., & Le Goff, J-M. (2017). Changes in Employment Uncertainty and the Fertility Intention–Realization Link: An Analysis Based on the Swiss Household Panel. *European Journal of Population*, 33, 381–407. <https://doi.org/10.1007/s10680-016-9408-y>
- Hughson, M. (2017). *Muškarci u Srbiji: Druga strana rodne neravnopravnosti*. Beograd: Institut za sociološka i kriminološka istraživanja. https://www.iksi.ac.rs/izdanja/muskarci_u_srbiji.pdf
- Hughson, M. (2018). *Muškarci u Srbiji: promene, otpori i izazovi: Rezultati istra živanja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti*. Beograd: Centar E8. <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-05/Mu%C5%A1karci%20u%20Srbiji%20-%20Promene%2C%20otpori%20i%20izazovi.pdf>
- Ignjatović, S., Pantić, D., Bošković, A., & Pavlović, Z. (2011). *Građani i građanke Srbije o rodnoj ravnopravnosti*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije.
- International Labour Organization (2009). *Global Employment Trends for Women: March 2009*. Geneva: International Labour Office. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--dgreports/--dcomm/documents/publication/wcms_103456.pdf
- Klenner, C., & Hašková, H. (2010). Variations of the dual earner model Employment among mothers: a comparison of the Czech Republic and Germany. In C. Klenner & S. Leiber (Eds.), *Welfare states and gender inequality in Central and Eastern Europe* (pp. 181–218). Retrieved from https://www.academia.edu/34620108/_Stay_at_home_dear_mothers_labour_markets_and_state_policy_in_Poland_and_the_Baltic_states
- Kohler, H. P., Billari, F. C., & Ortega, J. A. (2006). Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options. In F. R. Harris (Ed.), *The Baby Bust: Who will do the Work? Who Will Pay the Taxes?* (pp. 48–109). Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers. Retrieved from <https://www.sas.upenn.edu/~hp-kohler/papers/Low-fertility-in-Europe-final.pdf>
- Kreyenfeld, M. (2004). Fertility Decisions in the FRG and GDR: An Analysis with Data from the German Fertility and Family Survey. *Demographic Research*, 3(11), 275–318. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2004.S3.11>
- Lesthaeghe, R., & Neels, K. (2002). From the First to the Second Demographic Transition: An Interpretation of the Spatial Continuity of Demographic Innovation in France, Belgium and Switzerland. *European Journal of Population*, 18(4), 325–360. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1021125800070>
- Lesthaeghe, R. (2010). The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211–251. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>
- McDonald, P. (2006). Low Fertility and the State: The Efficacy of Policy. *Population and Development Review*, 32(3), 485–510. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1728-4457.2006.00134.x>
- Neyer, G., & Rieck, D. (2009). Moving Towards Gender Equality. In *How Generations and Gender Shape Demographic Change: Towards Policies Based on Better Knowledge*. Geneva: United Nations (Conference Proceedings) (pp. 139–154). Retrieved from https://www.unece.org/pau/pub/ggp_conference_2009.html
- Neyer, G. (2006). Family Policies and fertility in Europe: Fertility policies at the intersection of gender policies, employment policies and care policies. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research (Working paper, 2006-010). <http://dx.doi.org/10.4054/MPIDR-WP-2006-010>
- Norman, H. (2020). Does paternal involvement in childcare influence mothers' employment trajectories during the early stages of parenthood in the UK? *Sociology*, 54(2), 329–345. <https://doi.org/10.1177%2F0038038519870720>
- Oláh, Sz. L., & Fratzczak, E. (2004). Becoming a Mother in Hungary and Poland during State Socialism. *Demographic Research*, 3(9), 213–244. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2004.S3.9>
- Oppenheim Mason, K., & Jensen, An-M. (1995). *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. New York: Clarendon Press.
- Pailhé, A. (2009). *Work-Family Balance and Childbearing Intentions in France, Germany and Russian Federation*.

- Paper present at "How Generations and Gender Shape Demographic Change: Towards Policies Based on Better Knowledge", Geneva: United Nations, May 14-16. Retrieved from https://www.unecce.org/pau/pub/ggp_conference_2009.html
- Philipov, D., Liefbroer, A. C., & Klobas, J. E. (2015). *Reproductive decision-making in a macro-micro perspective*. New York, London: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-9401-5>
- Rašević, M. (2015). Fertilitet ženskog stanovništva. In V. Nikitović (Ed.), *Populacija Srbije početkom 21. veka. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji* (pp. 74–95). Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Rønsen, M., & Skrede, K. (2010). Can public policies sustain fertility in the Nordic countries? Lessons from the past and questions for the future. *Demographic Research*, 22(13), 321–346. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2010.22.13>
- Saraceno, C. (2011). Gender (In)equality: An incomplete revolution? Cross EU similarities and differences in the gender specific impact of parenthood. Berlin School of Economics and Law (Discussion Paper 13, 3/2011). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/261062906_Gender_Inequality_An_Incomplete_Revolution_Cross_EU_Similarities_and_Differences_in_the_Gender_Specific_Impact_of_Parenthood
- Sekulić, N. (2017). Populaciona politika iz ugla žena – analiza iskustava i političkih opredeljenja. *Limes plus*, 14(2), 15–48.
- Sigle-Rushton, W., & Waldfogel, J. (2007). The incomes of families with children: a cross-national comparison. *Journal of European Social Policy*, 17(4), 299–318. <https://doi.org/10.1177/0958928707082474>
- Sundström, M., & Stafford, F. P. (1992). Female Labour Force Participation, Fertility and Public Policy in Sweden. *European Journal of Population*, 8(3), 199–215. <http://dx.doi.org/10.1007/BF01797210>
- Surkyn, J., & Lesthaeghe, R. (2004). Value Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An Update. *Demographic research*, 3(3), 45–86. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2004.S3.3>
- Stanojević, D. (2018). *Novo očinstvo u Srbiji – Sociološka studija o praksama i identitetima očeva*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Stanojević, D. (2020). Traganje za sobom u privatnoj sferi – novo očinstvo kao novi prostor izraza za muškarce. In V. S. Kostić, S. Đukić Dejanović & M. Rašević (Eds.), *Srbija: rod, politike, stanovništvo* (pp. 49–71). Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut društvenih nauka.
- Szikra, D., & Szelewa, D. (2010). Do Central and Eastern European countries fit the "western" picture? The example of family policies in Hungary and Poland. In C. Klenner & S. Leiber (Eds.), *Welfare states and gender inequality in Central and Eastern Europe* (pp. 81–114). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/267942960_Do_Central_and_Eastern_European_countries_fit_the_Western_picture_The_example_of_family_policies_in_Hungary_and_Poland
- Šobot, A. (2014a). On Low Fertility from the Aspect of the Economic Activity of Female Population: Possibilities and Restrictions in Encouragement of Childbearing. *Stanovništvo*, 52(2), 43–66. <https://doi.org/10.2298/STNV1402043S>
- Šobot, A. (2014b). Economic Activity of Middle-Aged Women in Serbia as relevant gender Equality Issue. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 148(3), 499–510. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1448499S>
- Šobot, A. (2017). Politike usklađivanja roditeljstva i rada kao deo odgovora na nizak fertilitet. *Politička revija*, 52(2), 121–136. <https://doi.org/10.22182/pr.5222017.8>
- Šobot, A. (2019). Da li je rušenje rodni stereotipa ključ za porast fertiliteta u Srbiji? *Sociološki pregled*, 53(3), 1217–1240. <https://doi.org/10.5937/socpreg53-22567>
- Testa, M. R., Sobotka T., Philip S., & Morgan, P. S. (2011). Reproductive decision-making: towards improved theoretical, methodological and empirical approaches. *Vienna Yearbook of Population Research*, 9(1), 1–9. <https://www.austriaca.at/0xc1aa5576%200x002a70ec.pdf>
- Thévenon, O. (2008). Family policies in Europe: available databases and initial comparisons. *Vienna Yearbook of Population Research*, 1, 165–177. <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2008s165>
- Thévenon, O., & Solaz, A. (2013). Parental Leave and Labour Market Outcomes: Lessons from 40 Years of Policies in OECD countries. OECD Social,

- Employment and Migration, Organisation for Economic Cooperation and Development (Working Papers, 141). Retrieved from <https://www.ined.fr/en/publications/editions/document-travail/parental-leave-labour-market-outcomes/>
- Thévenon, O. (2014). The political economy of child-related leave policies in OECD member states: key trends and the impact of the crisis. Documents de travail, n°208, Paris: Ined. (Working paper). Retrieved from <http://hdl.handle.net/20.500.12204/AWR-H5Af7gpz89Adag433>
- Thévenon, O. (2016). The Influence of Family Policies on Fertility in France: Lessons from the Past and Prospects for the Future. In R. R. Rindfuss & M. K. Choe (Eds.), *Low Fertility, Institutions, and Their Policies* (pp. 49-76). http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-32997-0_3
- Thévenon, O., Adema, W., & Clarke, C. (2016). Be Flexible! Background brief on how workplace flexibility can help European employees to balance work and family. OECD (Technical Report). Retrieved from <https://www.oecd.org/els/family/Be-Flexible-Backgrounder-Workplace-Flexibility.pdf>
- UNECE (2020a). *Total fertility rate*. UNECE Statistical Database. Retrieved from https://w3.unece.org/PXWeb2015/pxweb/en/STAT/STAT__30-GE__02-Families_households/02_en_GEFHFertilityRate_r.px/
- UNECE (2020b). *Employment rate of persons aged 25-49 by age of youngest child and sex*. UNECE Statistical Database. Retrieved from https://w3.unece.org/PXWeb2015/pxweb/en/STAT/STAT__30-GE__98-GE_LifeBalance/0101_en_GEW_EmpRatAYC_r.px/
- Vignoli, D. Tothioni, V., & Mattei, A. (2018) First-Birth Gains and Losses from the First Job in Italy: The Role of Employment Uncertainty. (Preprint), Firenca: Dipartimento di Statistica, Informatica, Applicazioni "Giuseppe Parenti" (DISIA). <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.27644.23684>
- Vikat, A. (2004). Women's Labor Force Attachment and Childbearing in Finland. *Demographic Research*, 3(8), 177-212. <https://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2004.S3.8>

How to cite: Šobot, A. (2021). Understanding the gender dimension of low fertility: employment and childbearing in Europe. *Stanovništvo*, 59(2), 43-63. <https://doi.org/10.2298/STNV200831005S>